

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.3.14

Andrii Martyshko, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6203-356X>

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

HISTORICAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR THE ENCROACHMENT ON THE IMPLEMENTATION OF THE PEOPLE'S WILL AND THE ESTABLISHED PROCEDURE FOR ITS PROVISION

Андрій Мартишко, к. ю. н.

Національна академія внутрішніх справ, Україна

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Administrative and legal protection of the mechanism of the people's will expression is one of the fundamental signs of real democracy. The development of administrative liability for such encroachments initially covered only liability for crimes (misdemeanors), but over time it was separated and enshrined in the Code of Administrative Offenses. According to the results of the analysis of historical sources of national legislation by the criterion of normative consolidation in terms of administrative and legal support of the people's will, three periods of its development are identified, which formed responsibility at the following stages: preconditions for such responsibility and established procedure; recognition of punishable acts that encroach on the implementation of the people's will, the established procedure for its provision and their definition as misdemeanors; separation of administrative offenses that infringe on such rights in a separate legal act – the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Keywords: administrative responsibility, encroachment, provision, activity, mechanism of will expression, expression of the people's will, periods of development, established order.

Вступ. Створення правової, демократичної держави є перспективним напрямком розвитку українського суспільства. За час незалежності в Україні сформувалася ринкова економіка, запроваджені демократичні механізми функціонування органів державної влади, було прийнято багато нормативно-правових актів відповідно до міжнародних та європейських стандартів. Проте, для подальшого економічного та соціального розвитку держави необхідна політична стабільність. Основою політичної стабільності в державі є легітимні демократичні вибори. Запровадження в Україні демократичних принципів формування органів місцевого самоврядування та органів державної влади є однією з обов'язкових умов суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави та її подальшої євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Однією з основоположних ознак реального демократизму є високий рівень народовладдя, тобто коли встановленні національним законодавством механізми волевиявлення народу можуть повною мірою впливати на управління державою. Тому забезпечення виборчих прав є невід'ємною частиною демократичних виборів. Однак, навіть закріплення виборчих прав у Конституції ще не означає, що вони забезпечуються на практиці. Це обумовлює необхідність створення ефективного механізму юридичної відповідальності за порушення виборчих прав і свобод громадян. Таких механізм охоплює різні види відповідальності, в тому числі і адміністративну.

Для належного і точного визначення видів діянь, що передбачають адміністративну відповідальність за порушення виборчих прав громадян необхідно проаналізувати генезу виникнення та розвитку відповідальності за такі правопорушення. Так, передумови формування виборчих прав виникли ще за часів Київської Русі (IX–XIII ст.) в якій одним із органів влади було віче. Віче являло собою орган влади, який зберігся з часів родоплемінного ладу, у якому брало участь усе населення держави¹. За допомогою віча народ мав змогу вирішувати найважливіші питання загальнодержавного масштабу, зокрема питаннями: війни і миру, керівництва державою (розпоряджалось княжим престолом), фінансових та земельних ресурсів, санкціонування грошових зборів, законотворення, регулювання небажаної адміністрації². Хоча, де-юре діяльність віче не була нормативно закріплена, та не мала основних ознак демократії. Редакції Руських Правд передбачали норми, що встановлювали відповідальність осіб, які перешкоджають їхній діяльності, або посягають на їх життя, здоров'я, власність.

За часів існування Галицько-Волинського князівства (XII–XIV ст.) з'явилося магдебурзьке право, що ознаменувало появу магістрату (органу самоуправління). За магдебурзьким правом громадою обиралися 3 бургомистра, які здійснювали управління містом кожний протягом одного місяця щоквартально. Крім того, до магістрату довічно обиралися 7 засідателів (лавників) та 6 радників (райців, консулів), яких обирали на 1 рік³. Процедура та відповідальність за порушення порядку виборів і функціонування органів міського самоуправління встановлювало діюче на той час магдебурзьке право.

Починаючи із середини XIV ст. одна частина українських земель входила до складу Великого Князівства Литовського, відповідно законодавчими актами були Литовські статuti 1529, 1566, 1588 р⁴, які діяли на всій території цього князівства. Інша частина українських земель перебувала під владою Московської держави на території якої діяли «Судебник» 1497 р. та «Соборне уложення» 1649 р⁵. Проте, ні в одному із цих законів не було положень про виборчі права громадян, оскільки на той час правителями були князі та царі, які не обиралися народом, а колективні органи влади, такі як сейм Великого князівства Литовського та боярська дума Московської держави не були виборними.

З утворенням на території українських земель козацької держави, почало діяти здебільшого звичаєве право (1649–1654 р)⁶. Що стосується безпосередньо виборчої системи на чолі з Козацькою Генеральною радою (загальні збори), то вона мала широкий спектр функцій починаючи з різних державних питань і закінчуючи виборами військової старшини⁷. Козацька Генеральна рада виконувала навіть функції судового органу, так за невиконання своїх обов'язків, або зловживання ними, гетьману могли призначити покарання у вигляді зняття з поста або позбавлення життя його ж виборцями. Хоча такі види покарання не були нормативно закріплені, вони існували на практиці.

Також не носили нормативного закріплення порушення щодо виборчого процесу. Так, перед виборами, особливо в останній день, деякі козаки пригощали усіх інших, щоб останні голосували за конкретну особу. Хоча такі дії на той час були звичайною справою і не несли ніякого покарання.

Першим нормативно-правовим актом, у якому було чітко закріплені положення щодо виборчого процесу було уложення «Пакти і конституції законів та вольностей Війська запорозького» 1710 р., так звана Конституція П. Орлика. У її нормах зазначалося, що гетьмана

¹ Музиченко, П.П. (2000). *Історія держави і права України*: навчальний посібник. 2 вид., випр. і доп. Київ: Знання, 57.

² Данилевский, И.Н. (1998). *Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII в.)*: курс лекций. Москва: Аспект Пресс, 86-101.

³ Гошко, Т.Д. (2002). *Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.)*. Львів: Афіша.

⁴ *Хрестоматія з історії держави і права України*: навчальний посібник.: у 2 т. Київ: Вид-во «Ін Юре», Т. 1, 112-144.

⁵ Черепнин, Л.В. (ред.) (1955). *Памятники русского права*. Москва: Госюриздат, вып. 3: *Памятники права периода образования Русского централизованного государства XIV–XV вв.*, 341-416; *Соборное уложение 1649 года*. Москва: Печатный двор.

⁶ Підкова, І., Шуст, Р. (ред.) (1995). *Довідник з історії України*. Київ: Генеза. Т. 2 : К–П.

⁷ Соломянська районна в місті Києві державна адміністрація. *Правова сторінка*. <<http://www.solor.gov.ua/info/19/4619>>. (2020, квітень, 01).

обирали на один рік, а якщо він не виконував своїх обов'язків або порушував права інших козаків, його позбавляли статусу гетьмана та вибирали нового.

Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. містило положення про магістрат, члени якого повинні вибиратися всіма вільними мешканцями міста. Було встановлено критерії до особи (кандидата), яка може бути обрана. Зокрема, вона повинна мати не менше 25 та не більше 70 років, бути не дуже багатою, не мати судимостей (помічений у протиправних діяннях) тощо. Особи, які жадали стати членом магістрату могли приховувати реальні дані про свою особистість, що також є порушенням виборчих прав.

У 1857 р. було видано «Звід законів» Російської імперії у якому було передбачено відповідальність за підробку документів, печаток, а також інших даних із метою видачі себе за іншого. За таке діяння було встановлено відповідальність через те, що траплялися непоодинокі випадки, коли особа представляючись іншою особою призначалася чи обиралася на різні посади органів державної влади.

Такі ж види відповідальності були передбачені в «Статуті про покарання, що накладаються мировими суддями» 1864 р.¹ та схожі положення були закладені в основу «Уложення про покарання уголовні та виправні» 1885 р. Основні положення «Уложення про покарання уголовні та виправні» 1885 р. стали основою для нового «Уголовного уложення» 1903 р. Даний документ діяв до моменту утворення Української Народної Республіки.

Проаналізувавши положення щодо виборчого процесу до ХХ ст. можна стверджувати, що більшість часу українські землі перебували у складі Великого князівства Литовського та Російської імперії, у яких органами державної влади були князі та царі. Зазначені посади не були виборними. Виборними посадами обмежувалися певні органи влади, які вирішували деякі державні питання, але у більшості випадків це були питання місцевого рівня (внутрішньополітичні). Крім того, у більшості випадків, до таких органів обиралися лише вільні громадяни, які були заможними. Отже, можна стверджувати, що у даний період хоч і були передумови створення виборчого процесу, проте конкретного розвитку він не набув.

Основними нормативними актами у період існування на території українських земель Української Народної Республіки (далі – УНР) 1917–1918 рр. були Універсали, які передбачали виборний орган державної влади «Народні збори», а також необхідність переобрати «місцеву адміністрацію» (органи місцевого самоврядування). II Універсал передбачав заборону Центральній Раді проводити вибори. Вето було знято III Універсалом із встановленням точної дати проведення виборів до Всеукраїнських Установчих Зборів 9 січня (22 січня за новим стилем) 1918 р. IV Універсал проголошував, що влада в Україні належить народу України, від імені якого, допоки не зберуться українські Установчі збори, буде правити Центральна Рада.

У 1918 р. було прийнято Конституцію УНР. Відповідно до ст. 20 Конституції УНР лише громадяни УНР, які користуються усією повнотою громадянських і політичних прав, беруть участь в керуванні державним і місцевим життям через активну і пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування². Відповідно до ст. 21 Конституції УНР «активне і пасивне право участі у виборах, як до законодавчих органів УНР, так і до всіх виборчих органів місцевого і громадянського самоврядування, мали всі громадяни УНР, коли їм до дня виконання виборчого акту виповниться 20 років. Існували певні виключення. Окремі постанови про права громадянства регулював спеціальний закон»³.

Із приходом до влади гетьмана П. Скоропадського було прийнято Закони «Про тимчасовий державний устрій України» 1918 р. було створено Раду Міністрів, склад якої призначав та звільняв гетьман⁴.

¹ Кирич, А.П. (2012). *Теорія адміністративно-деліктного права*: дисертація доктора юридических наук. Уфа, 40; Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. *Судебные Уставы от 20 ноября 1864 г.* <<http://civil.consultant.ru/reprint/books/331/4.html#img5>>. (2020, квітень, 01).

² Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 1918. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>>. (2020, квітень, 01).

³ Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 1918. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>>. (2020, квітень, 01).

⁴ Закон про тимчасовий державний устрій України 1918. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18>>. (2020, квітень, 01).

У 1919 р. було прийнято Конституцію УСРР. Відповідно до ст. 20 Конституції УСРР право вибору мають незалежно від релігії, народності, осілості, стану наступні громадяни УСРР, які до дня виборів досягли 18 років: а) всі, що здобувають засоби до життя продуктивною і загальнокорисною працею, а також особи, заняті домашнім господарством, забезпечуючи першим можливість продуктивної праці, тобто робітники, заняті в промисловості, торгівлі, сільським господарстві тощо, селяни й козаки рільники; б) солдати Червоної Армії і матроси Червоної Флотилії; в) громадяни, що не входять в категорії, зазначені п. а) і б) за утратою працездатності, відповідно засвідченої¹.

У 1927 р. було прийнято Адміністративний кодекс УСРР, який був першою спробою кодифікації адміністративного законодавства не тільки УСРР, а й СРСР, однак він не передбачав відповідальність за порушення виборчого права. Відповідальність за порушення таких прав була лише кримінальною, так відповідно до ст. 104 КК УСРР 1922 р. участь у виборах до ради особи, яка не має на те законного права. Таке діяння каралося примусовими роботами строком не менше 3 місяців. У зв'язку із тим, що в Радянському Союзі, зокрема в УСРР не було поділу на адміністративні та кримінальні правопорушення, а лише на злочини та проступки, можна стверджувати, що зазначене діяння вважається проступком, оскільки вид покарання є не тяжким, а строк невеликим². У КК УСРР 1927 р. була встановлена відповідальність за аналогічне діяння, яке було зазначене в ст. 104 КК УСРР. Так, відповідно до ст. 91 КК УСРР участь у виборах в ради та їх з'їзди особами, які не мали на те права каралися виправно-трудовами роботами строком до 6 місяців або штраф розміром до 500 рублів. Дане покарання свідчить про те, що це діяння є проступком.

15 травня 1929 р. було прийнято Конституцію УСРР. Основний закон держави став певним кроком уперед для розбудови демократичної, правової держави, оскільки на виборчі права виділявся цілий розділ. Так, розділ III Конституції УСРР 1929 р. мав назву «Про виборчі права»³. 30 січня 1937 року було прийнято ще одну Конституцію УРСР. Дана Конституція містила розділ IX «Виборча система». Так, відповідно до ст. 114 Конституції УРСР вибори депутатів до всіх Рад депутатів трудящих, закріплювалися положення, що вибори депутатів є загальними. Встановлювалися правові підстави щодо депутата Верховної Ради Української РСР⁴.

З прийняттям у 1960 р. нового КК УРСР, була встановлена відповідальність за порушення виборчих прав громадян, зокрема за: перешкоджання здійсненню виборчого права чи роботі виборчої комісії (ст. 127), неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 128), порушення таємниці голосування (ст. 129), порушення законодавства про референдум (ст. 129-1)⁵. Хоча УК УРСР 1960 р. не передбачав поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки, все ж таки, враховуючи санкцію статей можна стверджувати, що діяння, передбачене ст. 129 УК УРСР є проступком, оскільки передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного до трьох років.

20 квітня 1978 р. була прийнята нова Конституція УРСР, яка закріплює право громадян на їх участь в управлінні державними справами⁶. Аналогічний розділ був і в Конституції УРСР 1978 р. Відповідно до положень Конституції УРСР 1978 р. вибори народних депутатів є рівними: кожний виборець має один голос; виборці беруть участь у виборах на рівних засадах (ст. 86). Вибори народних депутатів є прямими: народні депутати обираються громадянами безпосередньо (ст. 87). Голосування на виборах народних депутатів є таємним:

¹ Конституція Української соціалістичної радянської республіки 1919. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>>. (2020, квітень, 01).

² Усенко, І.Б. (2007). Кодифікаційні роботи в УСРР, перша кодифікація українського радянського законодавства. *Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком*. Київ: В-во «Наукова думка». <http://www.history.org.ua/?termin=Kodyfikaciyni_roboty_V_USRR>. (2020, квітень, 01).

³ Конституція Української соціалістичної радянської республіки 1919. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>>. (2020, квітень, 01).

⁴ Конституція Української соціалістичної радянської республіки 1919. Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>>. (2020, квітень, 01).

⁵ Кримінальний Кодекс УСРР 1960 р. *LigaZakon*. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html>.

⁶ Конституція УРСР 1978 (Верховна Рада Української РСР). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#01>>. (2020, квітень, 01).

контроль за волевиявленням голосуючих не допускається (ст. 88). Підготовка до виборів народних депутатів здійснюється відкрито і гласно¹.

7 грудня 1984 р. було прийнято Кодекс України про адміністративні правопорушення, який чинний по теперішній час. До цього Кодексу ввійшли правопорушення, які є малозначними по відношенню до злочинів. Згідно із Законом України від 23.02.2006 р. № 3504-IV його доповнено главою 15-А: «Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення». Була встановлена адміністративна відповідальність за посягання на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення².

Проаналізувавши зазначені адміністративні правопорушення, що містяться в цій главі, можна стверджувати, що санкції вищевказаних статей передбачають покарання у вигляді штрафу розміром від 5 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім ст. 212-21 «Порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» за яке передбачене покарання у вигляді штрафу від 300 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Конституція України від 28 червня 1996 р закріпила право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38). Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення. Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області³.

Крім Конституції України, порядок та принципи волевиявлення, виборчі права громадянина основні вимоги до кандидатів зазначені в таких Законах України: «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про місцеві вибори»⁴.

Усі адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення можна умовно поділити на такі групи: 1) правопорушення, що пов'язані з інформаційним забезпеченням та інформаційною безпекою виборчого процесу; 2) правопорушення, що пов'язані з незаконною агітацією; 3) правопорушення, що пов'язані з безпосереднім порядком виборчого процесу; 4) правопорушення, що пов'язані з фінансовим забезпеченням виборчого процесу; 5) інші правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення.

Висновки. Аналіз історичного розвитку адміністративної відповідальності за посягання на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення дає можливість зазначити, що його розвиток відбувався в різні періоди розвитку держави та права в Україні, однак сучасний стан адміністративної відповідальності знаходиться на задовільному рівні але потребує вдосконалення. Це зумовлено швидкими темпами зміни виборчого законодавства та видозмінами характеру вчинених нових правопорушень.

Становлення та розвитку адміністративної відповідальності за посягання на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення спочатку охоплювалося

¹ Конституція УРСР 1978 (Верховна Рада Української РСР). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#o1>>. (2020, квітень, 01).

² Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 (Верховна Рада Української РСР). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n2543>>. (2020, квітень, 01).

³ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>. (2020, квітень, 01).

⁴ Закон про вибори Президента України 1999 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#n1286>>; Закон про вибори народних депутатів України 2011 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>>; Закон про місцеві вибори 2015 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#n5>>. (2020, квітень, 01).

відповідальністю за злочини чи проступки з часом зазначена її було виокремлено в та закріплено в КУПАП.

За критерієм нормативного закріплення виділено шість періодів розвитку адміністративно-правових норм з означеної тематики: 1) передумови виникнення адміністративної відповідальності за посягання на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (1017–1916 р.); 2) визнання кримінально-карним діяння, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення та визначення їх як проступки (1917–1983 р.); 3) виокремлення адміністративних правопорушень, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення в різні статті окремого нормативно-правового акту – КУПАП (1984 і до тепер).

References:

- Hoshko, T.D. (2002). *Narysy z istorii mahdeburzkocho prava v Ukraini (XVI – pochatok XVII st.)* [Essays on the history of Magdeburg law in Ukraine (XVI – early XVII centuries)]. Lviv: Afisha. [in Ukrainian].
- Danilevskij, I.N. (1998). *Drevnjaja Rus' glazami sovremennikov i potomkov (IX–XII v.): kurs lekcij* [Ancient Rus through the eyes of contemporaries and descendants (IX – XII centuries): course of lectures]. Moscow: Aspekt Press. [in Russian].
- Zakon pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy 2011* [Law on Elections of Peoples Deputies of Ukraine] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>>. [in Ukrainian].
- Zakon pro vybory Prezydenta Ukrainy 1999* [Law on Elections of the President of Ukraine] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#n1286>>. [in Ukrainian].
- Zakon pro mistsevi vybory 2015* [Law on local elections] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#n5>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Zakon pro tymchasovi derzhavnyi ustrii Ukrainy 1918* [Law on the temporary state system of Ukraine]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-18>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Kirin, A.P. (2012). *Teorija administrativno-deliktного prava: dissertacija doktora juridicheskikh nauk* [Theory of administrative-tort law: Doctor's thesis]. Ufa. [in Russian].
- Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia 1984* [Code of Ukraine on Administrative Offenses] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n2543>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy 1996* [Constitution of Ukraine] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy Narodnoi Respubliki (Statut pro derzhavnyi ustrii, prava i vilnosti UNR) 1918* [Constitution of the Ukrainian Peoples Republic (Statute on the State System, Rights and Freedoms of the Ukrainian Peoples Republic)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy Sotsialistychnoi Radianskoj Respubliki 1919* [Constitution of the Ukrainian Socialist Soviet Republic]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Konstytutsiia URSR 1978* [Constitution of the USSR] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#o1>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Kryminalnyi Kodeks USRR 1960* [Criminal Code of the USSR]. *LigaZakon*. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html>. [in Ukrainian].
- Muzychenko, P.P. (2000). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk* [History of the state and law of Ukraine: a textbook]. 2nd ed., corrected and ext. Kyiv. [in Ukrainian].
- Pidkova, I., Shust, R. (ed.) (1995). *Dovidnyk z istorii Ukrainy* [Handbook of Ukrainian history]. Kyiv: Heneza. Vol. 2: K–P. [in Ukrainian].
- Sobornoe ulozhenie 1649 goda* [Cathedral Code of 1649]. Moscow: Pechatnyj dvor. [in Russian].
- Solomianska raionna v misti Kyievi derzhavna administratsiia* [Solomianska District State Administration in Kyiv]. *Pravova storinka* [Legal page]. <<http://www.solor.gov.ua/info/19/4619>>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
- Usenko, I.B. (2007). Kodyfikatsiini roboty v USRR, persha kodyfikatsiia ukrainskoho radianskoho zakonodavstva [Codification works in the USSR, the first codification of Ukrainian Soviet legislation]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: vol. 4: Ka-Kom* [Encyclopedia of the History of Ukraine: vol. 4: Ka-Kom]. Kyiv: V-vo «Naukova

- dumka». <http://www.history.org.ua/?termin=Kodyfikaciyni_roboty_V_USRR>. (2020, April, 01). [in Ukrainian].
19. Ustav o nakazanjah, nalagaemyh mirovymi sud'jami [Statute on punishments imposed by justices of the peace]. *Sudebnye Ustavy ot 20 nojabrja 1864 g.* [Judicial Statutes of November 20, 1864]. <<http://civil.consultant.ru/reprint/books/331/4.html#img5>>. (2020, April, 01). [in Russian].
20. Khrestomatiiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk: u 2 t. [A textbook on the history of the state and law of Ukraine: textbook: in 2 volumes]. Kyiv: Vyd-vo «In Yure», vol. 1, 112-144. [in Ukrainian].
21. Cherepnin, L.V. (ed.) (1955). Pamjatniki ruskogo prava [Monuments of Russian law]. Moscow: Gosjurizdat, iss. 3: *Pamjatniki prava perioda obrazovanija Russkogo centralizovannogo gosudarstva XIV–XV vv.* [issue 3: Monuments of law during the formation of the Russian centralized state of the XIV – XV centuries.], 341-416. [in Russian].